

Med manuskriptets udgivelse har Svensson sørget for at den skånske kirke- og kulturhistorie som et både dansk, svensk og skånsk anliggende har fået tilføjet en væsentlig, ny dimension. Alt i alt er der tale om et grundigt og solidt udgivelsesarbejde, som vil komme forskningen til stor gavn fremover.

Morten Fink-Jensen

| ROBERT BOHN & MARTIN WESTPHAL (RED.): *Garnisonsgeschichte der Stadt Rendsburg*, Verlag für Regionalgeschichte, Bielefeld 2017, 355 s., 24 Euro.

Mange købstads- og byhistorier har påfaldende ringe interesse for den militære fortid. Byernes funktion som garnisonsbyer forbigås ofte helt eller delvist, og kun dramatiske krigshandlinger er kommet med. Dette gælder også den seneste byhistorie om Rendsborg, Edward Hoops *Geschichte der Stadt Rendsburg* fra 1989. Siden er der til gengæld kommet flere artikler i *Rendsburger Jahrbuch*, og nu foreligger en hel antologi om emnet. Ti bidragydere dækker perioden fra Christian 3.s første befæstninger i 1530'erne, til de sidste militære forlod byen i 2010.

Rendsborg ligger på grænsen mellem Slesvig og Holsten, hvor Hærvejen krydsede Ejderen. En strategisk position, som det nok kunne betale sig at sikre med volde og grave. I 1600-tallet udviklede ingeniørkunsten sig voldsomt som et modsvar til artilleriets stadig større effektivitet. Dette førte til de såkaldte bastionære fæstninger, iblandt hvilke Kastellet i København fremstår som et af de ypperste eksempler fra perioden. Efter Karl Gustav-krigene blev fæstningsværkerne ved Rendsborg udvidet og forbedret, et arbejde, der stod færdigt i 1672. Erfaringerne fra den følgende Skånske Krig medførte dog endnu en kraftig udbygning, ikke mindst anlæggelsen af en hel ny befæstet bydel, Neuwerk, på sydsiden af Ejderen. En række militære bygninger, herunder tøjhus, provianthus, garnisonskirke og nogle af rigets ældste kasernebygninger var en del af projektet. Hermed blev Rendsborg rigets største fæstning efter København, en position, den beholdt indtil 1864. Volde og voldgrave blev siden sløjft, og byen kunne sprænge sine snærende fysiske bånd. Tysklands samling under Preussen førte til stadig indkvartering af tyske militære enheder, men i første omgang ikke flere end under dansketiden. I begyndelsen af 1900-tallet byggedes nye store kaserner med tilhørende støttebygninger, og det militære element i byen voksede igen. Dette gjaldt ikke mindst under 1. Verdenskrig og ved oprustningerne i slutningen af 1930'erne. Rendsborg slap for store luftbombardementer under 2. Verdenskrig, men i foråret/sommeren 1945 eksploderede indbyggertallet som følge af de mange

flygtninge østfra. Britiske og siden norske soldater overtog de militære bygninger, og det var først med etableringen af et nyt tysk forsvar fra 1955, Bundeswehr, at byen atter fik tyske soldater i garnison. De stadige nedskæringer, på forsvaret efter den kolde krigs ophør, medførte også gentagne reduktioner i den militære tilstedeværelse, og de aller-sidste administrative medarbejdere forlod byen i 2010.

Bogen indledes med et kapitel af Jörg Rathjen om Rendsborg som fæstning og garnisonsby indtil 1864. Herefter følger et mere tematisk kapitel af Birthe Herbst-Gehrking om indkvarteringen i 17-1800-tallet. Frauke Dettmer har et kapitel om de jødiske borgeres integration via borgervæbningen, Jonas Müller et om Rendsborg under Treårskrigen, mens Marion Bejshowitz-Iserhoht bringer historien om forsøget på at oprette en slesvig-holstensk flådestyrke under samme krig. Herefter følger to kapitler om den „preussiske“ tid, hvor Sven Bracke først giver en generel fremstilling af byen som garnisonsby, og Alfred Gudd dernæst giver en mere specifik gennemgang af, hvilke bygninger der opførtes i perioden. Sven Bracke bidrager derpå med endnu et kapitel om perioden fra 1918 til 1945. Dette omfatter også en beskrivelse af de mange krigsfanger og tvangsarbejdere, som var i byen og omegnen. Endelig afsluttes bogen med to kapitler om tiden efter 2. Verdenskrig. Dels Klaas Hartmann-Moritzen, der gennemgår de allieredes besættelse, Bundeswehrs tilstedeværelse og aktiviteter samt den endelige militære afvikling. Dels Dorothee Katrin Driessen, som gennemgår udviklingen i den militære bygningsmasse. Hvert kapitel er forsynet med slutnoter samt en kilde- og litteraturliste. Som det fremgår, rummer bogen således en jævn blanding af bygnings- og socialhistorie ud over det militærhistoriske.

Generelt balancerer bogen godt mellem rigs- og lokalhistorie. Overordnede forhold, som vedrører hele Danmark, Tyskland eller NATO, er medtaget, hvor det giver mening, og det letter forståelsen. Der er kun meget få gentagelser, hvilket tjener redaktørerne til ros. Bogen rummer relativt få illustrationer, og man kan ærgre sig lidt over, at det righoldige materiale af kort og tegninger i Ingeniørkorpsets Arkiv og i Forsvarets Bygningstjenestes Tegningsarkiver på Rigsarkivet ikke er blevet udnyttet. Man savner desuden i høj grad et nyttegnet kort med alle de militære bygninger med oplysninger om deres navne, opførelsestidspunkt og eventuelle nedrivning. Da mange kaserner og andre bygninger har skiftet navn i tidens løb, kan det være vanskeligt at bevare overblikket. Tilsvarende kunne redaktørerne have udarbejdet en samlet, kronologisk fortegnelse over garnisonerede enheder.

Karsten Skjold Petersen